

de to delene som utgjorde selve porten, var laget av grener som var flettet i hverandre. Alleen passerte den gamle Bergershytta på nedsiden og fortsatte bort til den alltid friske og sildrende Refsnesila, og i den løvklede skråningen bak lå Refsneshula, godt skjult for fremmede, velkjent blant de lokale. Ved ila delte veien seg, Refsnesalleen fortsatte ned til godset, mens en annen vei svingte til venstre og gikk vestover, forbi den idylliske enga kalt Krona, omgitt av prektig eikeskog, og videre ned til slettene og ferjestedet ved Tronvik. Fulgte en derimot alleen ned til godset og videre ned til sjøen, kom en til Refsnesstranda og den gamle ferdselsveien fra Ramberg. I nord hadde en da som nå løvskogen og bergene ved Svartskjær, i sør kunne en se over til villaen på "Stupet", Tronvikstranda og den nyanlagte Torpedostasjonen.

Med denne beskrivelsen som en ledetråd for de bildende evner til vårt indre øye kan det passe å gå videre til det jeg rakk å hente inn av erindringer fra Edmund Ree, noen morsomme, men fåtallige glimt fra det mystiske Refsnes som neppe representerer mer enn hint om hva han faktisk kunne ha fortalt, hadde vi bare fått litt mer tid. Men det er verdifulle hint, de gir god næring til forestillingsevnen, og når hans stemme nå har stilnet, er det den evnen vi må bruke for å gi historiens antydninger liv og kraft, det gjorde han også selv ved utallige anledninger.

Refsneshula besøkte han allerede som gutt, den var ett av de mange magiske elementene i hans barndoms rike. Flere ganger fortalte han historien om den gangen han og en kamerat, muligens den underlige Erling "Lettvinten", hadde tatt turen inn i hula og kommet over noe han kjente igjen som en øks fra steinalderen. Men akkurat da fikk kameraten det innfallet at han skulle kaste etter en fugl han hadde fått øye på. Dermed grep han like godt den fine steinøkse og kylte den ut av åpningen i retning ila, og siden kom den aldri til rette igjen.

Senere bidro Ree til at Refsneshula ble registrert som fornminne og mulig boplass av Kulturhistorisk museum, og han syntes forståelig nok det var trist å se kommunen ignorere Refsneshulas historie og tillate boligbygging bare få meter ovenfor. Slik ble Refsneshula, et uvanlig fornminne og et sentralt element i den lokale folkloren, skjendet og til og med privatisert. En skulle tro at noen ville ha grepet inn og sikret Refsneshula og skogen omkring som et friområde, men det var å forlange for mye, viste det seg. Dermed er vi tilbake ved sakens kjerne. Refsnes kom i hendene på spekulanter uten følelser for natur og historie, og myndighetene ble sittende som tilskuere. "Vandalisering" var et av ordene Ree benyttet seg av. Til dem som hevder at dette er en overdrivelse, er det ett å si: Bruk litt tid på å studere det Refsnes Ree opplevde og husket. Det er mot den bakgrunnen en må forstå hans uttalelser.

Ree fortalte videre om en mystisk hest, en "stor, baus brande", som hver torsdagskveld viste seg ved godset, og Svartskjær var det også noe rart ved. "Kjerringa på Svartskjær" var for han et begrep. Kanskje hadde hun bodd på den vesle plassen der bekken fra øssiden renner ut i sjøen. Et skjevt ansikt, et vanskap barn, noe uhyggelig, en historie jeg aldri helt fikk tak i.

Fra historiens tåke

Ree satt også inne med mange av de samme kunnskapene som hans far benyttet seg av da han forfattet *Varna skipreide*. Ørnulf Ree var ikke noe mindre opptatt av folklore enn sønnen, og brukte mye tid på å hente inn opplysninger fra dem som fortsatt hadde kjennskap til den lokale tradisjonen. Det var vel to klare årsaker til dette. For det første følte han nok som den fortelleren han var, at folkloren hadde en verdi som var uavhengig av det verifiserbare, for det andre antok han som rimelig var, at den kunne ha en sammenheng med stedets faktiske historie, og i *Varna skipreide* finner vi flere fascinerende henvisninger til lokale sagn og fortellinger med tilknytning til Refsnes-området. I mange av disse hadde Refsneshula en sentral rolle. Hula

hadde vært mye større før, ble det sagt, og skulle ha fått sin nåværende form etter et ras som stengte nedgangen til de dypere liggende kamrene. Dersom vi tillater oss å anta at hula virkelig var større før, noe som jo slett ikke er umulig, blir det straks lettere å forstå bakgrunnen for den helt spesielle plassen den hadde i folkeminnet. I sagatiden skulle den ha fått besøk av ingen ringere enn Olav den hellige, og både postrøvere og falskmyntnere skulle ha benyttet den som skjulested. Noen påsto til og med at de indre delene ble vokter av et uhyre med ildrødt gap, og at gangene kunne følges helt til Torderød eller Orkerød.

I dag er Refsneshula av relativt beskjeden størrelse, men den er likevel en av de mer romslige hulene på øya. At den kan ha blitt brukt som skjulested, er vel ikke usannsynlig, særlig ikke når en tar i betraktning at ila ved foten av skråningen ville ha gitt utmerket tilgang på ferskvann, og at ferdseilen til ferjestedet på Tronvik passerte bare noen timeter eller hundremeter unna.

Vi får også høre om bakgrunnen for navnet Eremitten. Like ved Krona lå det før rester av en jordhytte, det uvanlige tilholdsstedet til en lokal original og einstøing som gikk under navnet Johan Krona.

Men hva med navnet Krona? I *Varna skipreide* spekulerer Ree (1947, s. 66) på om dette merkværdige stedsnavnet opprinnelig kan ha pekt på en mystisk steinsirkel som allerede på 1800-tallet var forsvunnet fra Jeløyas overflate. Denne steinsirkelen er nevnt i flere skriftlige kilder, men den opprinnelige er sannsynligvis et brev fra amtmann Baltzar Sechmann Fleischer til det Danske Kancelli datert 15.05.1745 (Røgeberg 2003, s. 181). I 1743 hadde kanselliet iverksatt en omfattende skriftlig spørreundersøkelse blant rikets embetsmenn, der det ble spurt etter en "saa tilforlædlig som fuldstendig fortegnelse" over "alle heldst merkværdige kilder i amtet, af hvad natur de ere, og hvorheldst de ere beliggende". Fleischer var blant dem som sendte inn en fyldig innberetning, der han blant annet opplyser om følgende: "Paa Gieløen findes een stor owalkretz av 24ve temmelig store steene ordentlige sadt, og een stor steen i mitten, hvor der maa i gammel tiid, været holden rætt, steden er artig at see, og har en smuk cituation" Altså en oval ring av steiner med pen beliggenhet. Antakelsen om at den skulle ha markert et sted der det ble holdt rett, er neppe riktig, i dag vet vi at ringer av denne typen egentlig er skipsgraver, det vil si graver der formasjonene av steiner symboliserer konturene av skip. Noe annet er det at slike graver kan ha vært steder folk samlet seg ved av religiøse årsaker, og kanskje var Ørnulf Ree likevel inne på noe da han i *Varna skipreide* la fram sin teori om eksistensen av en førkristen kultplass på Jeløya (Ree 1947, s. 61–66). Uansett får vi gjennom besvarelsen til Fleischer et uventet spennende glimt av den tidlige historien til Refsnæs-området.

En delatade for banna

En annen kilde, jeløydamen Frida Bråthen, født i 1918 og i likhet med Jens Thornton oppvokst på Hoppert, var også mye på Refsnæs i sin barndom og ungdom. Det følgende er noen utdrag fra hennes herlige beretninger om en svunnen tid.

– Det var et gammelt ordtak som sa at når gjøken har galt og torna (tordenværet) har slått, da kan en gå barbeint, smiler Bråthen.

– Men godseier Boeck på Refsnæs var pålitelig som en klokke, han kom på samme tid hvert år, og derfor pleide vi å si at når gjøken har galt og torna har slått og godseier Boeck er ankommet til Refsnæs, da kan en gå barbeint, ler hun, og legger til at det alltid gikk folk og raket i alleen før godseierens ankomst. Det kunne ikke ha vært mer fornemt ved kongens slott.

Minnest om den første gangen hun så Boeck ankomme til Refsnæs, står ennå klart for henne. Vogna var en landauer hun aldri hadde sett maken til, rund som en bolle, med polert